

**«051300 – Әлемдік экономика» мамандығы бойынша
А.С. Түлейбаеваның философия докторы (PhD) дәрежесін алуға арналған
диссертациясына**

АНДАТПА

**«Заманауи технологиялық трансформация жағдайында халықаралық
еңбек нарығының дамуы»**

Жаһандық шындық жағдайында халықаралық еңбек нарығының дамуына технологиялық трансформацияның әсерін зерттеу динамикалық үрдістерді технологиялық құрылым мен әлемдік экономикалық жүйеде ғана көрсетпей, сонымен бірге әлеуметтік-экономикалық қатынастардың маңызды саласына да әсер етеді.

Халықаралық еңбек нарығы әлемдік экономиканың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Әлемдегі әлеуметтік және саяси тұрақтылық, экономикалық өсу динамикасы және халықтың әл-ауқатының деңгейі оның жағдайына байланысты. Технологиялық трансформация жағдайында халықаралық еңбек нарығының дамуы сапалы еңбек нарығын қалыптастырудың, әлеуметтік және еңбек қатынастарының жаһандануының күрделі әлеуметтік-экономикалық процесін білдіреді.

Жаһандану және технологиялық трансформация процестері әлемдік экономикадағы құрылымдық өзгерістерге, демек, жаңа мамандықтарға, білімге, дағдыларға сұраныстың артуына әсер етеді. Халықаралық еңбек нарығында перспективті кәсіби құрылымды айқындау цифрлық экономика жағдайында білім беру жүйесін жаңғырту және сұранысқа ие мамандарды даярлау, жұмыспен қамту және еңбек көші-қонының тиімді саясатын іске асыру, біліктілігі мен жалақысы жоғары сапалы жұмыс орындарын құру үшін қажет болып табылады.

Халықаралық еңбек нарығына еңбекке қабілетті халықтың кәсіби-біліктілік құрылымының өзгеруі, еңбек көші-қон ағындарының ұлғаюы және кеңеюі, жоғары білікті және зияткерлік мамандар үшін бәсекелестіктің күшеюі, еуразиялық және азия елдерінен келген мамандар үлесінің өсуі («ақылды ми»), жаңа технологиялардың дамуы, жаңа кәсіптер мамандарының тапшылығы және т.б. сияқты құрылымдық ілгерілеулер әсер етеді.

Ауырлық орталығының ақпараттық процестер мен технологиялар саласына материалдық өндіріс саласынан ауысуымен сипатталатын жаһандану процесінде еңбек нарығының постиндустриалды – «ақпараттық» қоғамға көшу процестері жүреді, онда ақпараттық технологиялар (АТ) арқылы қоғамдық еңбек бөлінісіндегі еңбек қатынастарының сипаты мен мазмұны өзгереді. АТ тарату саласындағы қазіргі заманғы халықаралық еңбек нарығының проблемаларының бірі – біліктілігі мен құзыреттілігі жоғары кадрлардың жетіспеушілігі болып отырғаны анық.

Ақпараттық технологияларды енгізу кәсіби қызметтің сипатына, еңбек өнімділігінің артуына, кәсіби құзыреттілік критерийлерін жиі түзетуге

байланысты әлеуметтік шиеленістің өсуіне, еңбекті ұйымдастыру әдістеріне, қаржылық-құқықтық қатынастарға әсер етті, бұл жұмыспен қамтудың икемді нысандарын белсенді қолдануда (қашықтықтан және т.б.), күнделікті және төмен білікті еңбектің қысқаруымен және шығармашылық және жоғары кәсіби еңбектің артуымен негізделген еңбек мазмұны мен сапасының өзгеруінде, көптеген қызмет түрлерін компьютерлендіру мен роботтандыруда көрінеді, технологиялық өзгерістерге, еңбек құралдарының (АКТ, бағдарламалық қамтамасыз ету және құрылғылар) өзгеруіне бейімделмеген қызметкерлер контингентін босату, жаңа әлеуметтік-кәсіби топтың (АТ-мамандар) пайда болуы, бір мезгілде қызметшілер үлесінің өсуі кезінде ХЕН құрылымындағы жұмысшылар үлесінің төмендеуі, уақытша жұмыс орындарын құру және қашықтықтан жұмыспен қамтуды дамыту- телекомьютинг, адамдардың тәуелсіз болуға деген ұмтылысы және т.б.

Халықаралық еңбек нарығын дамытудың қазіргі заманғы үрдістері, технологиялық трансформацияның әсерінен халықты жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету жұмыспен қамтылған халық саны мен жұмыссыздар санының өсуімен, жұмыспен қамтудың стандартты емес нысандарының дамуымен, бейресми жұмыспен қамтудың таралуымен, «онлайн-кәсіптердің» дамуымен, қашықтықтан білім беру нысандарына көшумен, жаңа технологиялардың енгізілуімен, еңбек функцияларын роботтандырумен және цифрландырумен, жаңа құзыреттер мен дағдылардың қалыптасуымен, төмен білікті, стандартталған төмен жалақы және роботтандыру қызметтерін ұсынатын кәсіптердің жойылуымен ерекшеленеді. ХЕН дамуының мегатрендтері технологиялық және демографиялық өзгерістерде, урбанизацияда, жаһандық экономиканың дамуындағы жаңа тенденцияларда және ресурстардың жетіспеушілігі мен климаттың өзгеруінде көрінеді.

Жоғарыда аталған мәселелерді жан-жақты зерттеу қажеттілігі және оларды шешудің тиімділігі ұсынылған диссертациялық зерттеу тақырыбының өзектілігін анықтайды.

Жұмыстың мақсаты халықаралық еңбек нарығын дамытудың теориялық негіздері мен қазіргі заманғы трендтерін зерттеу және технологиялық трансформация жағдайында қазақстандық еңбек нарығын дамыту перспективаларын айқындау болып табылады.

Белгіленген мақсатқа жету үшін келесі міндеттер қойылды:

- 1) еңбек нарығы ұғымының мәнін анықтау, халықаралық еңбек нарығының ерекшеліктерін және оның сегментациясын анықтау;
- 2) халықаралық еңбек нарығын дамытудың негізгі қағидаттары мен факторларын айқындау, технологиялық трансформацияның оның дамуына әсерін көрсету;
- 3) халықаралық еңбек нарығында жаңа үрдістер тудыратын жаһандық құрылымдық өзгерістерді талдау;
- 4) халықаралық жұмыс күші нарығын дамытудың жаңа сапасын бағалау және халықаралық еңбек көші-қонының әлеуметтік-экономикалық салдарын анықтау;

5) Қазақстанның халықаралық еңбек нарығына ықпалдасу процесін талдау негізінде шет елдердің тәжірибесін отандық еңбек нарығына проекциялау жөнінде ұсынымдар әзірлеу.

Зерттеу объектісі – жаһандық еңбек ресурстарының жиынтығы ретінде халықаралық еңбек нарығы.

Зерттеу пәні – қазіргі технологиялық трансформация жағдайындағы халықаралық еңбек нарығындағы әлеуметтік-экономикалық қатынастар жүйесі.

Диссертациялық жұмыстың ғылыми жаңалығы қазақстандық еңбек нарығын дамыту және оның қазіргі технологиялық трансформация жағдайында әлемдік шаруашылыққа интеграциялануы жөніндегі теориялық ережелер мен ғылыми негізделген ұсынымдарды әзірлеуде ұсынылады. Алынған жаңа нәтижелер халықаралық еңбек нарығын зерттеуге және қазіргі заманғы технологиялық трансформацияның оның дамуына әсерін бағалауға, еңбек нарығындағы теңгерімсіздікті жеңуге және жаңа бағыттарды дамытуға ықпал ететін еңбек қатынастары саласындағы мемлекеттік саясатты әзірлеуге жаңа кешенді тәсілдер ұсынуға мүмкіндік береді.

Бірінші тарауда диссертант халықаралық еңбек нарығын дамытудың теориялық негіздерін зерттеді, соның ішінде:

-мемлекетаралық деңгейде еңбекке сұраныс пен ұсыныстың өзара іс-қимылы арқылы еңбек ресурстарына қажеттілік пен оларды пайдалану мүмкіндіктері арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз ететін экономикалық тетіктер, оның ішінде өзін-өзі реттеу, құралдар мен нормативтер жүйесін білдіретін халықаралық еңбек нарығын зерттеудің теориялық тәсілдері зерделенді;

-халықаралық еңбек нарығын дамыту факторлары, қағидаттары айқындалды және технологиялық трансформацияның оның дамуына әсері айқындалды.

Екінші тарауда халықаралық еңбек нарығын дамыту, технологиялық трансформация жағдайында халықты жұмыспен қамту тенденциялары анықталған, соның ішінде:

- технологиялық ілгерілеулер, демографиялық ілгерілеулер, урбанизация, жаһандық экономиканың дамуындағы жаңа тенденциялар, ресурстардың тапшылығы және климаттың өзгеруі сияқты жүйеленген және бес блокқа топтастырылған ХЕН дамуының мегатрендтері анықталды;

- еуропалық еңбек нарығына, жұмыспен қамту және жұмыссыздық құрылымына, еңбек көші-қонын дамытуға талдау жүргізілді;

-жаңа технологияларды енгізуден, автоматтандырудан және роботтандырудан халықаралық еңбек нарығын дамытуға, бизнестің қазіргі заманғы үлгілерінің пайда болуына, лайықты жұмыс орындарын құруға, еңбек қатынастарын ұйымдастыруға, цифрлық дәуірдің перспективті кәсіптері бойынша мамандар даярлау есебінен жұмыс күшінің бәсекеге қабілеттілігі мен сапасын арттыруға баға берілді;

-еңбек мигранттарының аумақтық ұтқырлығының халықаралық еңбек нарығын дамытуға әсері айқындалды, еңбек көші-қоны мен жұмыс күшінің ұтқырлығының еуропалық еңбек нарығындағы сұраныс пен ұсыныстың

сәйкессіздігін еңсерудегі, демографиялық сын-тегеуріндердің салдарын төмендетудегі рөлі айқындалды, жоғары білікті сыртқы еңбек мигранттарын тартудың перспективалық бағдарламалары және оларды іске асыру тетіктері зерделенді, сандық экономика және талантты жастар үшін құзыреттілігі бар жоғары білікті мамандарға бағытталған халықаралық еңбек көші-қоны саласындағы саясаттың бағыттары айқындалды.

Үшінші тарауда қазақстандық еңбек нарығын дамыту перспективалары айқындалған, оның ішінде:

-халықты жұмыспен қамту, жұмыссыздық, өзін-өзі жұмыспен қамтығандар құрылымына талдау жүргізілді, қазақстандық еңбек нарығын дамыту проблемалары анықталды, халықты жұмыспен қамтуға арналған пандемияның салдарлары атап өтілді;

-технологиялық трансформация және интеграциялық процестер жағдайында Қазақстанның еңбек нарығын дамытудың басымдықтары айқындалды.

Диссертацияның теориялық маңыздылығы зерттеу нәтижелері халықаралық еңбек нарығын дамытудың теориялық және әдіснамалық негіздерін дамыту үшін маңызды екендігімен негізделеді. Заманауи технологиялық трансформация жағдайындағы халықаралық еңбек нарығының ерекшеліктері туралы жаңа білім алынды. Диссертациялық жұмыстың нәтижелері жаңа зерттеу міндеттерін шешуде пайдалы болуы мүмкін.

Диссертацияның практикалық маңыздылығы зерттеу нәтижелерін әлемдік экономика бойынша білім беру бағдарламаларында, магистранттарға арналған «Әлем аймақтарындағы интеграциялық процестер», «Халықаралық еңбек нарығы» оқу пәндерін оқытуда қолдануға болатындығымен негізделеді. Диссертациялық зерттеу материалдары әзірленген 2 арнайы курста пайдаланылды: «Қазақстандық нарықтың халықаралық интеграциясының әлеуметтік-экономикалық шарттары мен перспективалары» және «Технологиялық трансформация экономикалық жүйеде жетілдірудің іргетасы ретінде», олар авторлық құқықпен қорғалатын объектілерге құқықтардың мемлекеттік тізілімінде тіркелген. ҚР Әділет министрлігінің растайтын куәліктері қоса беріледі.

Қысқаша қорытынды

1) жұмыс күшінің халықаралық (халықаралық) нарығы еңбек көші-қоны және «ортақ еңбек нарығын» құру арқылы қалыптасатын еңбек нарығының жаңа сапалы дамуы ретінде сипатталады.

Әлемдік еңбек нарығы мемлекетаралық деңгейде еңбекке сұраныс пен ұсыныстың өзара іс-қимылы арқылы еңбек ресурстарына қажеттілік пен оларды пайдалану мүмкіндіктері арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз ететін экономикалық тетіктердің, оның ішінде өзін-өзі реттеудің, құралдар мен нормативтердің жүйесін білдіреді. ХЕН әртүрлі функцияларды орындайды (әлеуметтік, саяси, білім беру және т.б.).

Еңбек нарығының дамуына экономика құрылымының өзгеруі әсер етеді.

2) ХЕН – өмірдің әртүрлі салаларын, әлеуметтік топтар мен қоғамдық сыныптарды қамтитын көп қырлы әлеуметтік механизм. ХЕН дамуына әсер ететін

факторларға еңбек ресурстарының сапасы, демография, әйелдердің жұмыспен қамтылуы, бизнесті трансұлттандыру, жаһандық нормативтік-құқықтық құралдар және халықаралық сауда жатады.

3) Технологиялық трансформация – бұл бір-бірін техниканың, технологияның, басқарушылық және ұйымдастырушылық әдістердің әр түрлі ұрпақтарымен алмастырудың дәйекті процесі. Трансформацияның негізі ақпарат, ғылыми білім және технологиялар болып табылады.

Технологияларды одан әрі дамыту трансшекаралық қашықтықтан жұмыспен қамтуға және көші-қон тосқауылдарын нивелирлеуге ықпал ететін болады. Бұл процестерде қаржыландырудың негізгі, басым және неғұрлым перспективалы бағыттарын, оның ішінде кадрлардың білімі мен қайта мамандануын айқындайтын инвестордың рөлін өзіне алатын мемлекет маңызды рөл атқарады.

4) халықаралық еңбек нарығын дамытудың, технологиялық трансформацияның әсерімен халықты жұмыспен қамтуды қамтамасыз етудің қазіргі заманғы үрдістерінің қатарына жұмыспен қамтылған халық санының және жұмыссыздар санының өсуін, жұмыспен қамтудың стандартты емес нысандарын дамытуды, бейресми жұмыспен қамтуды таратуды, «онлайн-кәсіптерді» дамытуды, білім берудің қашықтықтан нысандарына көшуді, жаңа технологияларды енгізуді, еңбек функцияларын роботтандыру мен цифрландыруды, жаңа құзыреттер мен дағдыларды қалыптастыруды жатқызуға болады. ХЕН дамуының мегатрендтері технологиялық және демографиялық өзгерістерде, урбанизацияда, жаһандық экономиканың дамуындағы жаңа тенденцияларда және ресурстардың жетіспеушілігі мен климаттың өзгеруінде көрінеді.

Елдердің экономикалық дамуының әртүрлі деңгейлері, 2008 жылғы Әлемдік экономикалық дағдарыстың салдары, 2020 жылғы пандемия, көші-қон процестері, технологиялық трансформация, цифрлық экономиканың қалыптасуы бүкіл әлемде өткір болып табылатын халықаралық еңбек нарығындағы проблемаларды шешуді қиындатады.

Халықаралық еңбек нарығының құрылымын қайта құру, технологиялық трансформация жағдайында перспективті кәсіптерді ескере отырып, халықты жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету экономиканы қайта құрылымдаумен, жаңа салалардың пайда болуымен және автоматтандыру, цифрландыру, ақпараттық технологиялар бағытында ескілерін қайта құрумен байланысты. Халықаралық еңбек нарығын тұрақты дамуға бейімдеу тетіктерін әзірлеу әлемдік экономиканың цифрлық трансформациясының еңбек нарығының құрылымына әсерін, ескілерінің жоғалып кетуін және жаңа кәсіптердің пайда болуын, жұмыс күшіне сұраныс пен ұсынысты, стандартты емес жұмыс түрлерін дамытуды және әлеуметтік саясатты жүзеге асыруды болжайды.

5) автоматтандыруды, AI, робототехниканы, озық технологияларды дамыту ХЕН-дағы жаңа сын-тегеуріндерге, қауіптер мен тәуекелдерге, атап айтқанда жұмыс орындарының қысқаруына және жұмыссыздықтың өсуіне әкелуі мүмкін. Алайда, технологиялық трансформация бизнестің жаңа модельдерін, қызмет түрлерін ұйымдастыру және лайықты жұмыс орындарын құру үшін үлкен

мүмкіндіктер ашады, тауарлар мен көрсетілетін қызметтерді әзірлеу, өндіру және тұтыну процесіне қатысушылардың өзара тиімді іс-қимыл жасауына, халықтың өмір сүру сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Цифрландырумен байланысты өндірістік процестерді түрлендіру еңбек қатынастарының өзгеруіне, ресми және бейресми жұмыспен қамтылу арасындағы шектердің жойылуына, жұмыспен қамтуды прекаризациялауға, жұмыспен қамтудың стандартты емес нысандарының дамуына (тұрақты емес, толық емес, жұмыспен қамтылмау, шамадан тыс жұмыспен қамту, бейресми және т. б.), қызметкерлерді тартудың жаңа әдістерін қолдануға және т. б. әкеледі.

Жаңа технологиялық стандарттар бойынша орташа білікті жұмысшыларға сұраныс азаяды және жоғары білікті әмбебап мамандарға деген қажеттілік артады. Еңбек қатынастарын ұйымдастырудың жаңа қағидаттары күрделі жобаны іске асыру үшін қашықтықтан жұмыс жасау негізінде әртүрлі елдерден сұранысқа ие жоғары білікті және жоғары ақы төленетін команданы тез қалыптастыруға, еңбек өнімділігі мен бизнесті жүргізудің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Болашақта физикалық орын ретінде жұмыс орны бұрынғыдай болмайды, штаттан тыс жұмыс және фрилансинг кеңінен дамыды.

ХЕН-ға технологиялық трансформация жағдайында жаңа мамандықтар сұранысқа ие болады деп болжануда (үлкен деректерді талдаушылар; робототехника инженерлері; онлайн-платформаларды ұйымдастырушылар; кәсіби цифрлық маркетинг мамандары; киберфизикалық жүйелер мен өнеркәсіптік 3D-принтерлерді әзірлеушілер және т.б.). Қазірдің өзінде математика, физика, АТ, білім беру, денсаулық сақтау, құқықтану және т. б. салалардағы жоғары білікті мамандарға сұраныс артты.

Халықаралық еңбек нарығын дамытудың негізгі басымдығы цифрлық дәуірдің перспективті кәсіптері бойынша мамандар даярлау есебінен жұмыс күшінің бәсекеге қабілеттілігі мен сапасын арттыру болып табылады. Нарықта сұранысқа ие негізгі дағдылардың қатарына цифрлық, эмоционалды және коммуникативтік сауаттылық, креативтілік, шығармашылық және экологиялық ойлау, кросс-мәдениет және қайта оқыту қабілеті жатады.

б) технологиялық және әлеуметтік трансформацияның және ХЕН-ға жаңа үрдістердің әсерінен халықаралық еңбек көші-қоны дамиды. Бұл ретте халықаралық мигранттардың негізгі бөлігі әлемнің дамыған елдерінде тұрады.

Халықаралық көші-қон бағыттарының кеңеюі мен дамуы біркелкі емес: солтүстіктен оңтүстікке қарай көші-қон ағындары артып келеді, Азия мигранттарды қабылдаудың ең үлкен аймағы болып табылады, еңбек мигранттарының негізгі контингентін жоғары білікті мамандар құрайды, мобильді өмір салтының тартымдылығы артады және т.б. ЭЫДҰ елдеріне студенттер ағынының үздіксіз артуы атап өтілді.

Сыртқы еңбек көші-қоны саласындағы көші-қон саясатын реформалау тәсілдерінің өзгеруі ХЕН-дағы қазіргі тенденциялармен байланысты. Көптеген елдерде халықаралық еңбек көші-қоны саласындағы жаңа саясатты әзірлеу көшіп-қонушылардың нақты түрлеріне, негізінен цифрлық экономика үшін құзыреттері бар жоғары білікті мамандарға және талантты жастарға бағытталған.

7) Қазақстанның қазіргі заманғы еңбек нарығы мынадай ерекшеліктермен (түйінді факторлармен) сипатталады: жұмыспен қамтудың өсу қарқынының төмендігі, өзін-өзі жұмыспен қамтығандардың жоғары үлесі және олардың санын есепке алудың жетілмегендігі, жұмыссыздық деңгейінің төмендігі, бейресми және жасырын жұмыспен қамтудың жоғары пайызы, өңірлік теңгерімсіздіктің айқын көрінуі, жұмыссыздарды әлеуметтік қамтамасыз етудің әлсіздігі, мамандығы бойынша емес жұмыспен қамтылған азаматтар үлесінің ұлғаюы, жұмыспен қамтылғандардың белгілі бір топтары біліктілігінің төмен деңгейі, еңбек ресурстарының ұтқырлығының төмендігі және т.б. Қазақстандық еңбек нарығына көптеген факторлар, соның ішінде демография, нақты жалақы, еңбек көші-қоны, мемлекеттік реттеу және т.б. әсер етуде.

Қазақстанның қазақстандық нарығына пандемия зардаптары теріс әсер етті. 2020 жылдың бірінші жартыжылдығындағы деректер бойынша жұмыссыздар саны 2,8% - ға өсіп, 454 мың адамды құрады, бұл ретте жұмыссыздық деңгейі 5%-дан аспады. Жұмыспен қамтылғандар саны 8,7 млн. адамды құрады, аз ғана қысқарды (-0,7%). Пандемия зардаптарын нивелирлеу мақсатында жұмыспен қамтуды қамтамасыз етудің дағдарысқа қарсы шұғыл шаралар кешені қабылданды, ол 1,2 млн. астам адамды қамтыды («Еңбек», Жұмыспен қамтудың жол картасы және т. б.).

8) Еуразиялық еңбек нарығын қалыптастыру нарықтың өзін де, оның жекелеген сегменттерін де ұзақ уақыт қалыптастыра отырып, күрделі және көп кезеңді процесті білдіреді. Еңбек нарығының негізгі дамуы еңбек өнімділігін арттыруға, халық арасындағы жұмыссыздықты азайтуға, халықтың өмір сүру сапасы мен деңгейін арттыруға бағытталған. Қазақстанның Еуразиялық экономикалық кеңістікке кіруі республика үшін интеграциялық процестердің жаңа моделіне көшуді білдіреді, соның арқасында жұмыс күші жұмысқа патенттер ресімдемей еркін қозғалады; заңсыз көші-қон қысқарады; әлеуметтік шиеленіс азаяды; жергілікті нарықта инвестициялық тартымдылық артады және т.б. Сондықтан ҚР Үкіметі өзара тиімді әріптестікті сақтау үмітімен ЕАЭО шеңберінде ынтымақтастықты жалғастыруға мүдделі. Ол ұлттық нарықтың жай-күйін жақсартуға және ЕАЭО-ға мүше елдер арасындағы саяси қатынастарды нығайтуға мүмкіндік беретін алдағы жаңа жоспарларды әзірлеуге және жасауға бағытталған.

Қазақстандық еңбек нарығын дамыту және технологиялық трансформация жағдайында Қазақстанды әлемдік шаруашылыққа интеграциялау мақсатында мыналар ұсынылады: жоғары білім беруді дамыту және еңбекке жаңа көзқарас қалыптастыру (білім мен дағдылардың сұранысқа ие нарықтарын қалыптастыру бойынша жаңа білім беру бағдарламаларын әзірлеу), нәтижелі жұмыспен қамтуға жәрдемдесу, бейресми жұмыспен қамтуды төмендету, еңбек нарығының ашықтығын арттыру және оның инфрақұрылымын дамыту, кадрларды жаңарту және білікті шетелдік қызметкерлерді тарту жөніндегі жұмысты күшейту және жалдау жағдайларын жақсарту, жұмысқа орналастыру саласында жаңа әдістерді қолдану, «Қазақстандағы жұмыс» порталының онлайн-витринасын және электрондық кадрлық құжат айналымын әзірлеу, мемлекеттік

және мемлекеттік емес институттар арасындағы үйлестіру деңгейін арттыру жөніндегі іс-шараларды өткізу.

Технологиялық трансформация жағдайында Қазақстанның еңбек нарығын дамытудың басым бағыты оның әлемдік шаруашылыққа, атап айтқанда ТМД және ЕАЭО шеңберінде интеграциялануы болып табылады. ЕАЭО шеңберінде Қазақстанның және осы интеграцияның басқа елдерінің еңбек нарығындағы жағдайды жақсарту мақсатында бірқатар шаралар ұсынылады: ЕАЭО шеңберінде бірыңғай білім беру бағдарламасын құру, халықты жұмыспен қамту және ақпаратты үнемі жаңартып отыратын бос жұмыс орындарының болуы туралы бірыңғай ақпараттық дерекқорды әзірлеу және енгізу, еңбек ұтқырлығы бойынша түрлі кәсіптік тегін бағдарламалар құру, Одақ елдерінің түйінді еңбек көрсеткіштеріне тұрақты негізде мониторинг жүргізу, көші-қон ағындарын оңтайландыру, білім мен ғылымға инвестициялар және т. б.

Диссертацияның құрылымы белгілер мен қысқартулардың тізбесімен, кіріспемен, үш бөліммен, қорытындымен, пайдаланылған дереккөздердің тізімімен ұсынылған. Диссертациялық жұмыстың көлемі 123 бет, 17 кесте және 19 суреттен тұрады. Пайдаланылған әдебиеттер тізімі 122 атаудан тұрады.